

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ НОВИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СИСТЕМУ МОВИ

Ярина Конопацька

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Досліджено особливості виникнення, входження в узус та функціонування нових лексичних одиниць, проаналізовано основні критерії розмежування неологізмів від інших типів інновацій, зокрема okazionalizmів. Доведено, що в процесі інтеграції нова лексична одиниця втрачає часову конотацію новизни, переміщуючись від периферії мовної системи до її центру. Визначено низку чинників соціального та прагматичного характеру, які впливають на закріплення лексичних інновацій у системі мови.

Ключові слова: неологізм, okazionalizm, узус, інтеграція, мовна норма.

Однією з важливих проблем неології є визначення критеріїв для розмежування неологізмів від інших видів інновацій. Найменш чітко визначеною є опозиція неологізм–okazionalizm. Розподіляти інноваційні лексичні одиниці на дві великі групи: одиниці мови – неологізми, та одиниці мовлення – okazionalizmi, прийнято за критерієм входження / невходження в узус. Французькі мовознавці Ф. Годен та Л. Геспен дотримуються думки, що неологізми як нові лексичні одиниці спочатку виникають як феномени мовлення [6, с. 246]. Проте вони є також одиницями мови, оскільки можуть існувати далі лише тоді, коли група слухачів відчуває новизну цієї одиниці, тобто тоді, коли вона стає фактом мовної системи. Отже, проблему неологізмів потрібно вивчати у світлі дихотомії мова / мовлення.

Кількість новоутворень на лексичному рівні велика в кожній мові, оскільки вони виникають не в мові взагалі як системі знаків, які об'єктивно існують і соціально закріплені, а в реалізації цієї системи, тобто в мовленні конкретних її носіїв, а це приводить до того, що не всі інновації закріплюються у мові. Тому основним питанням у дослідженні особливостей функціонування okazionalizmів є їхня можлива узуалізація. Відсутність новизни сигніфікату часто сприймають як ознаку втрати актуальності okazionalizmu, навіть цікавого за формою.

Наша мета – дослідити особливості входження лексичних інновацій у систему мови. Об'єктом дослідження є нові лексичні одиниці, виявлені в матеріалах медіадискурсу, а предметом – динаміка розвитку й функціонування лексичних інновацій від їхньої появи до закріплення в лексикографічних джерелах.

Оскільки більшість нових одиниць виникає в конкретному мовленнєвому акті, тобто починає існування з okazionalizму, то прийнято вважати, що термін “okazionalizму слово” констатує лише той факт, що слово виникло в мовленні. Тому до okazionalizmів зачисляють усі інновації, які утворилися для задоволення потреб

комунікації, але не ввійшли в певний момент часу до лексичної системи тієї чи іншої мови. З огляду на це у лінгвістичних працях, присвячених дослідженню неологізмів, важливим є питання належності лексичних одиниць до системи мови або до її реалізації – мовлення. У такому контексті на увагу заслуговує праця Р. Фішера. Його теорія ґрунтується на тому, що система мови – це система можливостей, яка регулює способи формування всіх одиниць, які можуть бути зрозумілими носіям мови. Тому дослідник зачисляє неологізми не до системи мови і не до мовлення, а до третього рівня – мовної норми. Р. Фішер зазначає, що мовна норма – обмежена система культурно та соціально визначених цінностей [7, с. 4]. На його думку, поняття мовної норми відповідає не тому, що може бути висловленим, а тому, що вже сказане і що є традиційним для сприйняття членами певної мовної спільноти.

На підставі тези Ф. де Сосюра про те, що історично факт мовлення завжди передуює мові, можна стверджувати, що всі одиниці мовлення є потенційними одиницями мови. Однак не всі вони проходять через стадію okazіональних новоутворень. Існує значна кількість неологізмів, зазвичай, термінологічного характеру, які вперше входять в узус як завершені одиниці мови зі здатністю до відтворення – *fax, modem, chip, liposome*. Тому інколи інновації, поява яких зумовлена системою мови, називають еволюційними, на протизвагу адаптивним інноваціям, які створюються в процесі мовлення.

Входження / невходження до узусу, на думку О. В. Ребрія, дуже часто “залежить і від ступеня соціальної значущості” неологізму [3, с. 9]. Функціонально значущими стають насамперед ті одиниці, що передають актуальні поняття, пов’язані з важливими проблемами часу. Дослідження лексичних інновацій свідчить, що дуже часто їхня інтеграція в лексико-семантичну систему залежить від їхнього зв’язку з суспільними рухами, течіями і зумовлена висуненням на передній план певних соціальних груп, у яких зароджуються нові слова та словосполучення, з їхньою популяризацією через засоби масової інформації, рекламу тощо.

Відомо, що джерелом виникнення нового слова є не що інше, як мовленнєва здатність мовця, який перебуває в постійному комунікативному русі. Виникнення нових слів з будь-якими характеристиками стосується розширення мовленнєвої діяльності індивідів, що в підсумку приводить до змін у мовній системі [5, с. 9].

Отже, можна узагальнити, що проблема ідентифікації неологізмів та okazіоналізмів є однією з основних у сучасній неології. Зазвичай, мовознавці дотримуються думки, що нова лексична одиниця проходить такий шлях: мовленнєвий статус у момент виникнення → входження в індивідуальне мовлення → закріплення одиниці, її активне вживання певною групою мовців → поширення в загальнолітературній мові. Саме останній етап є підтвердженням того, що лексична інновація набуває статусу неологізму. Погоджуємося з Е. Сенько, яка пропонує низку показників, що допомагають розмежувати неологізми та нові okazіональні мовленнєві одиниці [4, с. 31]. Вона вважає, що неологізми можуть мати такі ознаки: нормативність, фіксування в періодиці, регулярність уживання, яка веде до появи похідних, словотвірна активність, функціональне призначення.

Подальший статус новоутворення не завжди можна передбачити, оскільки він залежить від комплексної дії мовних і позамовних чинників. За твердженням Ю. Зацного, у мові закріплюються насамперед ті одиниці, які виражають актуальні концепти, пов’язані з нагальними потребами часу, і які широко популяризують через засоби ма-

сової інформації [1, с. 15]. Однією з ознак входження нової лексичної одиниці в мову можна вважати її включення до словника, що свідчить про входження до словникового складу мови і стійкий ужиток. Однак остаточне рішення про те, чи є слово новим, чи ні, ухвалюють видавці словників, які часто спираються на суб'єктивне усвідомлення конкретними носіями мови того, що може бути новим у їхній рідній мові.

Зазначимо, що в сучасній лінгвістиці існує і протилежне твердження, за яким новими вважають лексичні одиниці, не зафіксовані у словниках. Проте в такому разі до неологізмів будуть належати і випадково пропущені у словниках слова, а також ті лексичні одиниці, які укладачі загального словника свідомо не додають до реєстру з тих чи інших причин. Тому Ю. Зацний стверджує, що повна інтеграція неологізмів у систему мови пов'язана з їхньою "рекурентністю", здатністю до відтворення поза межами первісного контексту, а також участю в семантичних і словотвірних процесах [1, с. 15].

Поява нових лексичних одиниць є важливою проблемою не лише для носіїв мови, а й для лексикографів. За свідченням Н. Котелової, кількість лексичних інновацій, зафіксованих у періодичній пресі протягом одного року, може становити десятки тисяч [2, с. 18]. Фіксація неологізмів у лексикографічних джерелах зумовлена не лише мовними, а й соціальними чинниками, бо неологізми є водночас і продуктом знань людини, і способом передавання внутрішньо- та міжмовної інформації. Вони також є індикаторами змін, яких зазнає лексична система мови, а відображення неологізмів у словниках свідчить про їхнє поширення. Зазвичай, у цьому процесі розрізняють три етапи:

1) первинне фіксування нових лексичних одиниць у статтях, дисертаційних дослідженнях;

2) первинний відбір новотворів для спеціальних словників неологізмів. На цьому етапі, визначаючи неологізми, потрібно зважати і на функціональний критерій. Не кожен нову лексему вводять у словник неологізмів: одиничні авторські вживання належать до маргінальної зони неології, і їх не реєструються ні в загальному словнику неологізмів, ні в інших лексикографічних джерелах. Додавання нової лексичної одиниці до корпусу словника неологізмів свідчить про початковий етап інтеграції новоутворень у систему мови, оскільки такі словники фіксують актуальний стан лексики певного періоду і реєструють ті інновації, які вже стали надбанням певної кількості мовців. Однак зазначимо, що дотримання мовних норм не є вагомим характеристикою словника нових слів. Його головним завданням є фіксування нових лексичних одиниць та особливостей їхнього вживання незалежно від того, чи мають вони потенціал для входження до складу загальноновживаної лексики. Тому часто після фіксування у словнику неологізмів новоутворення може залишитись на периферії мовної системи або й втратити свою актуальність, що призведе до його вилучення з ужитку;

3) поява неологізмів у тлумачних словниках, що є свідченням про остаточну інтеграцію лексичних інновацій у систему мови.

Безперечно, словники не можуть умістити всіх лексичних одиниць, оскільки динамічні процеси постійно поповнюють словниковий склад мови новими одиницями. Тому можна вважати, що словники стають застарілими від моменту їхньої появи через перманентний розвиток мови.

Входження новоутворених лексем до системи мови залежить від низки чинників соціального та прагматичного характеру, оскільки в процесі інтеграції неологізму бе-

руть участь представники різних вікових і соціо професійних груп, від чого залежить прийняття чи неприйняття інновації. Людина, яка утворює нове слово, прагне до індивідуалізації та оригінальності. Саме це і є рушійною силою, яка сприяє утворенню нової лексичної одиниці. Згодом слово проходить кілька стадій соціалізації (його прийняття суспільством) та лексикалізації (закріплення в мовній системі). Поряд із процесом лексикалізації відбувається і процес набуття навичок адекватного вживання лексеми, іншими словами, освоєння комунікативно-прагматичної компетенції носіями мови.

Лексичну інновацію сприймають посередники, які її поширюють. Це передусім викладачі, вчителі, репортери, працівники засобів масової інформації. Слово фіксується в періодиці, інших друкованих виданнях, згодом поширюється у теле- та радіодискурсах. Наступна стадія соціалізації – прийняття слова широкими масами носіїв мови. На цій стадії прагматика окреслює правила адекватного вживання нової лексичної одиниці, виявляє типові для неї контексти вживання, а також умови, протипоказані для її вживання, тобто такі, які створюють так звану прагматичну аномалію.

Р. Келлер запропонував теорію, яка пояснює механізм мовних змін [8]. Він стверджує, що поява оказіонального новоутворення зумовлена передусім реалізацією конкретного мовленнєвого акту і комунікативними намірами мовця. Якщо ж інновацію вживає велика кількість мовців з ідентичними намірами, то відбувається її конвенціоналізація. У деяких випадках акумуляція подібних інтенцій зумовлює інтеграцію новоутворення в систему загальноновживаної лексики мови. Це дає підстави стверджувати, що конвенціоналізація лексичної інновації безпосередньо залежить від прагматичних чинників і є тим етапом інтеграції неологізмів, який свідчить про його повне закріплення у мовній системі. Для колективного прийняття важливими є прагматичні інтенції мовця та їхні індивідуальні характеристики, зокрема вік, стать та освіта. Зазвичай неологізми швидше засвоює молодь, яка має належний рівень освіти та доступ до засобів масової інформації. У процесі конвенціоналізації лексичних інновацій важливими є системи цінностей мовців, особливості культури, у якій відбувається поширення інновації, та ступінь розвитку засобів масової інформації. Інтеграції неологізмів сприяють також їхня актуальність (номінативна та комунікативна значущість), частота вживання та локалізація в певній сфері вживання. Деякі мовознавці додають до таких чинників і семантичний, який полегшує впізнавання неологізму, оскільки слова, які сприймаються на слух, будуть зрозумілішими, якщо вони належать до того ж семантичного поля, що і слова, які їх оточують.

Інтеграція неологізмів пов'язана також із деякими формальними характеристиками самої лексичної одиниці. До них можна зачислити: стандартність / нестандартність фонетичної форми (незвичність звучання сприяє тривалішому перебуванню лексеми у статусі неологізму); словотвірна структура неологізму (зазвичай утворення на підставі незвичної, рідкісної словотвірної моделі довше сприймається як нове); експресивність неологізму, тобто наявність у структурі його значення конотативних елементів; словотвірна, семотвірна та фразеологічна продуктивність; лаконічність інформативного навантаження: неодмінною характеристикою швидкого прийняття неологізму суспільством є поєднання простоти його структури з максимальним вмістом інформації: одно- та двоскладові англіцизми *acte, bar, baby, clip, flash, fun* уміщують велику кількість інформації і якнайліпше відповідають силабічній структурі французького лексикону.

Отже, зважаючи на притаманні неологізмам ознаки, можна стверджувати, що в процесі інтеграції нова лексична одиниця втрачає часову конотацію новизни, переміщаючись від периферії мовної системи до її центру, внаслідок чого обмеження сфер уживання та конкретних мовленнєвих ситуацій поступово нівелюється, розширюється коло комунікантів, які послуговуються новоутвореннями. Тривалість часової конотації новизни, яка властива неологізмам протягом певного періоду, залежить від частотності їхнього уживання. Тому що частіше вживається неологізм, то коротшим є період його інтеграції в систему мови. Часовий параметр втрати новоутворенням новизни залежить від різних аспектів, серед яких треба виокремити специфіку мовних процесів і деякі зовнішні чинники, зокрема, актуальність неологізму та його функціональну доцільність. Окрім того, на подальше закріплення новотвору в мовній системі впливає і статус автора нової одиниці, що сприяє функціональному закріпленню лексичних інновацій, запропонованих відомими особами чи популярними засобами масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Зацний Ю. А.* Развитие словникового состава английской мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук : 10.02.04 / Зацний Ю. А. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
2. *Котелова Н. З.* Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов / Н. З. Котелова // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – С. 5–26.
3. *Ребрій О. В.* Оказіоналізми в сучасній англійській мові (структурно-функціональний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 / Ребрій О. В. – Харків, 1997. – 18 с.
4. *Сенько Е. В.* Новое в лексике современного русского литературного языка : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / Сенько Е. В. – Л., 1980. – 311 с.
5. *Тогоева С. И.* Психолінгвістическіе проблемы неологии / С. И. Тогоева. – Тверь : ТГУ, 2000. – 155 с.
6. *Gaudin F.* Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires / Gaudin F., Guespin L. – Bruxelles : Duculot, 2000. – 360 p.
7. *Fischer R.* Lexical change in Present-Day English: a Corpus Based Study of the Motivation, Institutionalization and Productivity of Creative Neologisms / Fischer R. – Tübingen : Narr, 1998. – 209 p.
8. *Keller R.* Towards a Theory of Linguistic Change / Keller R. // Linguistic Dynamics. Discourses, Procedures and Evolution. – Berlin : Walter de Gruyter, 1985. – P. 211–237.

*Стаття надійшла до редколегії 28.03.2011
Прийнята до друку 24.04.2011*

PECULIARITIES OF NEW LEXICAL UNITS INTEGRATION INTO A LANGUAGE SYSTEM

Yaryna Konopatska

*The Ivan Franko National University in L'viv
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

The article analyses peculiarities of origin, usage and functioning of new lexical units. The main criteria of differentiation of neologisms from other types of lexical innovations (i.e. occasionalisms) are stated. It is proven that during the process of its integration the new lexical unit loses connotation of novelty being transferred from the periphery of the language system to its centre. A range of social and pragmatic factors influencing consolidation of lexical innovations in the language system is determined.

Key words: neologism, occasional word, usage, integration, language norm.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЦИИ НОВЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В СИСТЕМУ ЯЗЫКА

Ярина Конопацкая

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Проанализировано особенности возникновения, вхождения в употребление и функционирования новых лексических единиц, а также основные критерии отличия неологизмов от других типов лексических инноваций, в особенности окказионализмов. Доведено, что в процессе интеграции новая лексическая единица теряет коннотацию новизны, перемещаясь от периферии языковой системы в центр. Определены факторы социального и прагматического характера, влияющие на укрепление лексических инноваций в системе языка.

Ключевые слова: неологизм, окказионализм, употребление, интеграция, языковая норма.